

3. Творча розповідь

а) переказ тексту та його продовження з доповненням фактів, подій з життя героїв.

б) складання розповіді із декількох текстів на задану тему.

в) складання розповіді на основі свого особистого досвіду по аналогії з почуттям.

Корекційне завдання включає в себе роботу над словом, словосполученням та реченням. Вказані напрямки корекційної роботи тісно пов'язані між собою.

Ефективність корекційних вправ залежить від того, наскільки будуть додержані наступні умови:

- системність проведення;
- розподіл їх в порядку ускладнення;
- підпорядкування завдань вибраній меті;
- чередування та варіативність вправ;
- виховування уваги до мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глухов В. П. *Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим речевым недоразвитием* / В. П. Глухов. – М. : «Аркти», 2002. – 144 с.
2. Жукова Н. В. *Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников* / Н. В. Жукова, Е. М. Мастюкова, Т. Б. Филличева. – М., 1989.
3. *Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене* / За ред. М. К. Шеремет. – К. : «Слово», 2010. – 672 с.
4. *Логопедия* / Под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М. : «Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС», 1999. – 680 с.
5. Тихеева Е. И. *Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста)* / Под ред. Ф. А. Сохина. – М., 1981.
6. Филличева Т. Б. *Совершенствование связной речи* / Т. Б. Филличева, – М., 1994. – 311 с.

УДК 376.016-053

Ю. Ю. Карпенко

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка»

О. Я. Кривцова

кандидат педагогічних наук, доцент
(науковий керівник)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ

Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку усного мовлення дітей молодшого

дошкільного віку із порушеннями мовлення. В ній зосереджується увага читача на конкретизацію особливостей даної методики.

Стаття посвячена актуальній проблемі розвитку усної мови дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мови. В ній сфокусовано увагу читача на конкретизацію особливостей даної методики.

Article is devoted to the actual problem of spoken language primary school children with speech disorders. It focuses attention on the concrete features of this technique.

Ключові слова: розвивальні функції, корекційні засоби, усне мовлення, дошкільники, комплексна корекційна робота.

Ключевые слова: развивающие функции, коррекционные средства, устная речь, дошкольники, комплексная коррекционная работа.

Key words: developmental functions, correctional facilities, preschool children, complex remedial work.

Постановка проблеми. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») зазначається принцип гуманізації освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей.

Особливої уваги сучасна педагогічна практика дошкільної освіти приділяє вирішенню завдань всебічного гармонійного розвитку особистості, тобто рівномірного інтелектуального, фізичного, духовного та мовленнєвого зростання дитини на основі її потенційних можливостей та інтересів.

Проблема вдосконалення спеціальної дошкільної освіти в Україні стала поштовхом для реорганізації педагогічного процесу і в групах для дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ). Саме відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 240/165 від 27.03.2006 р. у спеціальних дошкільних навчальних закладах створено групи для дітей із затримкою мовленнєвого розвитку різної етіології.

Мовлення як вища психічна функція є предметом особливої уваги педагогів, психологів, лінгвістів (О. Леонт'єв, О. Лурія, Ю. Коломієць, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.). Проблеми мовлення та мовленнєвої діяльності присвячено численні дослідження, де розглядаються ті

чи інші вади сформованості всіх її сторін, форм, видів та операцій [1;2;7]. У науково-методичній літературі подано дані про специфічні порушення засвоєння дітьми із ЗНМ системи мовленнєвих умінь, що позначаються на стані їхнього імпресивного та експресивного мовлення [5].

Тому, реалізація завдань з удосконалення якості дошкільної освіти особливо у питанні розвитку зв'язного мовлення є на сьогодні актуальною.

З'ясовано також, що системного дослідження особливостей розвитку усного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ не проводилось, є лише окремі дані, які дають підстави стверджувати про відхилення у його формуванні [4].

Об'єкт дослідження – мовленнєва діяльність дітей молодшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика розвитку усного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ.

Мета дослідження – розробити та перевірити на практиці ефективність методики з розвитку усного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ.

Виклад основного матеріалу. Термін «мовлення» має різні визначення. У мовознавстві його розуміють, як процес і як продукт мовленнєвої діяльності. Мовлення – це вербальне спілкування за допомогою мовних знакових одиниць: слів, синтаксичних конструкцій, тексту, інтонацій.

Усне мовлення розглядається як процес говоріння, діяльність мовця, продукт діяльності, текст, висловлювання. Основною одиницею усного мовлення є розгорнуте висловлювання.

Різновидами мовленнєвої діяльності людини є усне і писемне мовлення, монологічне й діалогічне. Відповідно до цього існують і своєрідні мовні ресурси. Спостерігається відмінність між засобами оформлення думок в діалогічному і монологічному мовленні. Діалогічне мовлення – це розмова віч-на-віч, коли жести, міміка та сама ситуація ведення бесіди допомагають порозумінню. На відміну від нього, монологічне мовлення є сферою писемного спілкування.

Фізіологічною основою мовлення є діяльність другої сигнальної системи, яка тісно пов'язана і взаємодіє з першою. Без

активної участі другої сигнальної системи мовлення неможливе. Завдяки зіставленню певних слів зі сприйнятими конкретними предметами чи явищами у процесі спілкування в мозку людини утворюються системи тимчасових зв'язків. Ті чи інші слова стають засобом узагальнюючого позначення конкретних предметів і явищ, їхніх ознак та якостей. Тимчасові зв'язки виникають і між словами, що знаходять своє смислове вираження в утворенні словосполучень та фраз, конструкції яких підпорядковані законам граматики.

Формування і функціонування мовленнєвої діяльності забезпечується двома основними групами механізмів: загальнофункціональними та специфічними мовленнєвими, кожен з яких має свою структуру. Так, до загальнофункціональних механізмів належать розумові операції аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення, довготривала й оперативна пам'ять, увага, які забезпечують засвоєння семантики мовленнєвих знаків – морфем, слів та речень.

Специфічні мовленнєві механізми складаються із двох ланок – рецептивної та мовновідтворювальної. Рецептивна ланка здійснює прийом мовленнєвих сигналів у їхній акустичній фізичній модальності, а також їхню внутрішню переробку, результатом якої є перекодування цих акустичних одиниць у мовні знаки – фонемі.

Мовновідтворювальна ланка забезпечує перекодування смислового змісту майбутнього висловлювання у систему мовних знаків та її моторну реалізацію – так звана Процес формування мовленнєвої діяльності проходить тривалий шлях і відбувається поступово, разом із фізичним зростанням та психофізичним розвитком дитини. Для повноцінного становлення мовленнєвої діяльності необхідні певні умови, а саме: а) зрілість структур головного мозку; б) достатній рівень сформованості інших психічних функцій; в) відповідне до вікових та індивідуальних особливостей предметно-розвивальне середовище; г) правильна, чітка й координована робота голосового, дихального та артикуляційного апаратів; г) формування потреби у спілкуванні.

Із самого раннього віку, коли ми

привчаємо дитину стежити очима за предметами, слухати голос оточуючих, відбувається стимуляція її мовленнєвого розвитку. Поступово у дитини виробляється «чуття мови», відповідно до якого вона засвоює певні закони граматики, змінює слова, будує різноманітні за конструкцією речення, зв'язуючи лексеми за відповідними граматичними правилами. дія програмування мовленнєвого висловлювання. Тісний взаємозв'язок вищезазначених мовленнєвих механізмів дає змогу повноцінно оволодіти мовленням.

Р. Левіна стверджує, що для того, щоб правильно визначити й ефективно вплинути на мовленнєвий дефект, вибрати найбільш раціональні та економічні шляхи його подолання, необхідно вміти виявляти характер мовленнєвих порушень, їх глибину і ступінь, вміти аналізувати, які компоненти мовленнєвої системи вони зачіпають» [5, с. 31].

Оволодіння усним мовленням – важлива складова загальної мовленнєвої культури дошкільника. М. С. Лаврик, Т. О. Ладженська, Л. А. Пенєвська та ін. у своїх дослідженнях детально висвітлюють питання формування монологічного мовлення дітей дошкільного віку з нормальним мовленнєвим розвитком. Науковці вказують на те, що вже у 2-3 роки у дітей з'являються елементи монологічного мовлення.

Методика розвитку усного мовлення у молодшій групі для дітей із ЗНМ включала завдання розвитку як імпресивного так і експресивного мовлення [3].

Для спілкування з молодшими дошкільниками із ЗНМ ми використовували не лише заняття, а й режимні моменти (одягання, прогулянки, прийом їжі, підготовка до сну тощо), спостереження за навколишнім (діяльністю людей, явищами природи тощо), спеціально створювали ситуації спілкування під час ігор у ігровому куточку. Навіть якщо дитина ще не говорила, вчитель-логопед звертався до неї із запитаннями, а потім робив паузу та відповідав на запитання сам.

Розширення розуміння зв'язного мовлення на рівні речень відбувалося шляхом виконання одно- та двоскладових інструкцій, проведення спеціальних ігор та вправ, у яких діти помічали помилки у деформованих синтаксичних конструкціях

з опорою на наочність. Ми зверталися до дітей із запитаннями з метою уточнення правильності сказаного, коли вчитель-логопед сам запитував і сам відповідав (наприклад, *Це зайчик? Так, це зайчик. Зайчик сіренький? Ні, зайчик біленький. А чому зайчик не сіренький, а біленький?*). Таким чином здійснювалося формування слухового та смислового контролю на синтаксичному рівні, уточнення смислових зв'язків між словами у реченні.

Розширення розуміння зв'язного мовлення на рівні тексту відбувалося шляхом спостереження за предметами, при розгляді картин, під час перегляду найпростіших сценок настільного чи лялькового театрів, приймання посильної участі у святах і розвагах групи. Таким чином здійснювалося формування у дітей слухової та зорової уваги, розвиток смислового контролю шляхом вироблення вміння уважно слухати розповіді казок, читання художніх творів, розглядати ілюстрації, розуміти розповідь педагога сюжету картини.

Використання у процесі занять віршів і римованих загадок своїм ритмічним повторенням забезпечувало внутрішню організацію тексту. Тому було корисно поєднувати віршовані мініатюри з мелодією, ритмічними, повторюваними рухами, адже вони допомагали краще сприйняти, зрозуміти та запам'ятати текст. Усе це було ефективним стимулятором розвитку активного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ.

Аби діти краще засвоювали зміст твору, казка розповідалася, а оповідання читалося педагогом двічі, а потішка – 3-4 рази. Читаючи текст, ми обігрували його емоційно, використовуючи ілюстративний матеріал, іграшки чи інші предмети. Рекомендували також не читати дітям багато віршованих текстів одночасно, а ознайомлювати з ними дітей поступово, відмічати ті вірші, які сподобалися їм найбільше.

Мовлення дитини розвивається у процесі спілкування шляхом імітації, переймання мовлення дорослих, опори на реальні предмет чи картинку. Діти повністю наслідують мовлення людей, що їх оточують. Саме тому, щоб корекція мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ відбувалася ефективно, *мовлення педагогів та батьків має бути:*

правильним – без мовленнєвих порушень та «сюсюкання»; розбірливим – з чітким вимовлянням слів, з виділенням наголошеного складу; простим – насиченим простими фразами з 2 – 4 слів; повторюваним – з багаторазовим використанням одних і тих самих слів протягом певного проміжку часу; різнобарвним – з використанням різної інтонації, пауз, сили голосу, зміни темпу; живим – супроводжуватися виразною мімікою та (за потреби) жестами.

Основними завданнями має бути подолання мовленнєвого негативізму дошкільників і вироблення у них мовленнєвої активності. Діти молодшого дошкільного віку із ЗНМ мають потребу у спілкуванні значно вищу, ніж той рівень мовленнєвого розвитку, на якому вони знаходяться. Відсутність мовленнєвих засобів до породження власних висловлювань викликає у малюків негативізм, тому вчитель-логопед у тісній співпраці з батьками та іншими педагогами ДНЗ повинен прикладати максимум зусиль, щоб дошкільник повірив у свої сили на шляху оволодіння мовленням.

Розвиток експресивного мовлення на рівні речення відбувається шляхом домовляння за дорослим слів та словосполучень у віршованих чи пісенних текстах, відповідей на запитання дорослих, виконання одно- і двоскладових інструкцій з коментуванням власних дій, самостійної постановки питань з використанням питальної інтонації.

На основі використання педагогами міжаналізаторних зв'язків у молодших дошкільників із ЗНМ відбувалося формування першоелементів описового мовлення. Численні наукові дослідження вказують на те, що чинниками, які полегшують та спрямовують процес становлення описового мовлення, є наочність (С. Л. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін, А. М. Леушина та ін.) і моделювання плану висловлювання (Л. С. Виготський).

Дітей четвертого року життя із ЗНМ потрібно знайти із кольором, формою та величиною предметів і саме на цій основі будувати роботу з відображеного опису. Вчитель-логопед запитує і сам відповідає, а дитина повторює за ним двослівне речення. Відображений опис починати треба на матеріалі добре знайомих дітям предметів, таких як

іграшки. Наприклад: *Це м'яч. М'яч великий. М'яч круглий. М'яч червоно-синій.* Пропонуємо дошкільникам розглядати, обмацувати предмет, маніпулювати ним. Корисним також є малювання даного предмета. Допомагаючи дитині вибрати фарбу потрібного кольору, провести кругові лінії, коментуючи спільні дії, педагог сприяє закріпленню у неї навичок описового мовлення на практичному рівні. Саме завдяки залученню у навчальний процес усіх аналізаторів стає можливим пластичний динамічний розвиток мовно-мисленнєвої діяльності дітей у цілому.

Для розвитку зв'язного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ продуктивним є використання на заняттях з образотворчої діяльності проблемних ситуацій, які сприяють появі у дітей мовленнєвої активності. Так, «забувши» покласти аркуш паперу, пензлик чи олівець, ми спонукаємо дитину попросити їх, тобто проявити мовленнєву ініціативу, збагатити комунікативну спрямованість мовлення. Потрібно розвивати та закріплювати бажання дітей говорити. Для цього необхідно підтримувати кожне ініціативне словесне звертання дошкільника, перетворювати його по можливості у розмову, давати словесні доручення, розширювати коло потреб дитини у спілкуванні.

Діти четвертого року життя із ЗНМ, використовуючи допомогу педагога, з опорою на наочність та навідні запитання вчаться складати просте речення з однією дійовою особою – спочатку непоширене, з двох слів, а після його засвоєння – поширене, з прямим додатком у знахідному відмінку.

Значну увагу на заняттях необхідно приділяти інтонації (спонукальній, стверджувальній, заперечній чи запитальній), адже відомо, що навіть з 6 міс. у малюків наявна семантична значимість інтонації та прослідковується різна інтонація при вимові голосних. Питальна інтонація з використанням логіко-граматичних категорій: *Хто? Що робить? Що ти робиш? Що це? Де?* дає змогу активізувати мовлення молодших дошкільників із ЗНМ та збагатити мовленнєвий досвід дітей.

У процесі корекційно-розвивальної роботи здійснюється розвиток діалогічного мовлення шляхом повідомлень, запитань, спонукань, відповідей на

запитання педагога за змістом предметних і нескладних сюжетних малюнків. Спочатку формуються мікродіалоги, а згодом методично правильно організована гра стає ефективним засобом активізації вербальної комунікації, що призводить до саморозвитку повноцінного діалогу.

Робота з розвитку експресивного мовлення на рівні тексту потребує тривалої підготовчої роботи [6]. Формування комунікативно-мовленнєвих навичок молодших дошкільників із ЗНМ, встановлення ними соціальних зв'язків, накопичення соціального досвіду відбувається у різноманітних іграх (5-10 хвилин), нескладних сюжетних діях з образними іграшками, в яких діти звертаються у вербальній формі до дорослого чи іншої дитини з проханням про допомогу або із запитанням.

Під час корекційно-розвивальної роботи у дітей четвертого року життя із ЗНМ відбувається розвиток вербальної пам'яті шляхом вивчення напам'ять невеличких забавлянок, фрагментів пісеньок та віршиків (1-2 рядки) з опорою на наочність та демонстрацією окремих дій. Такі види роботи є вагомим підґрунтям для оволодіння навичками складання розповіді за картиною.

Молодші дошкільники із ЗНМ вчать, використовуючи навідні запитання педагога, складати елементарну розповідь за картиною (1-2 речення з 2-3 слів), шляхом її розгляду, здатності помічати головне та відповідати на запитання за змістом картини. Вчитель-логопед має ретельно продумувати запитання, адже вони мають допомогти дітям зрозуміти загальний зміст картини, спрямовувати їхню увагу на взаємозв'язок окремих деталей, сприяти цілеспрямованому опису.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, корекційно-розвивальна робота – це не тільки подолання мовленнєвої вади, а комплексний процес який включає в себе роботу як навчально-виховного, так і розвивально-психологічного характеру. Методика розвитку усного мовлення повинна урахувати не тільки компенсаторні можливості та індивідуальну динаміку поступального розвитку дошкільника, а й сприяти гармонійному розвитку особистості. Подальші наукові дослідження плануємо

спрямувати на вивчення комплексного впливу факторів розвитку структурних компонентів зв'язного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Леонтьев А. А. Внутренняя речь и процессы грамматического порождения речевого высказывания / А. А. Леонтьев // Вопросы порождения речи и обучения языку. – М., 1967. – С. 6-17.
2. Логопедия: методические традиции и новаторство / под ред.: С. Н. Шаховской, Т. В. Волосовец. – М.: Изд-во Моск. психолого-соц. ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2003. – 336 с.
3. Методика развития речи детей дошкольного возраста / Л. П. Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев, А. П. Николаичева. – М.: Просвещение, 1984. – 240 с.
4. Нищева Н. В. Система коррекционной работы в логопедической группе для детей с общим недоразвитием речи / Н. В. Нищева. – СПб.: Детство-Пресс, 2001. – 350 с.
5. Основы теории и практики логопедии / под ред. Р. Е. Левиной. – М.: Просвещение, 1968. – 367 с. – С. 31.
6. Рібцун Ю. В. Сучасний підхід до розробки навчально-методичного забезпечення у роботі з молодшими дошкільниками із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. – К., 2009. – Вип. 11. – С. 214-219.
7. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М. К. Шеремет. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. – 675 с.

УДК 376.1-056.264-053.4:81'36:81'373

Л. О. Коваленко

магістрант спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

О. В. Ласточкіна

кандидат педагогічних наук, доцент
(науковий керівник);
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗНМ

У статті розглядаються особливості лексико-граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) та погляди науковців щодо усунення порушень лексико-граматичної сторони мовлення у дітей